

І. П. Дерев'янка

orcid.org/0000-0002-2908-6405

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій

Державного університету «Київський авіаційний інститут»

ДИНАМІКА АСИМЕТРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Постановка проблеми. Асиметрія міжнародних відносин у другій половині ХІХ ст. в епоху піднесення європейського імперіалізму є важливою темою, оскільки цей період характеризується великими трансформаціями у світовій політиці, виникненням нових державних утворень та центрів сили. Ця епоха характеризується великою кількістю непередбачуваних подій, які посилили асиметрію між державами та регіонами. До того ж ці асиметрії мали значний вплив на формування глобального ландшафту, створюючи умови для поточних викликів у ХХ ст.

Розкриття суті асиметричних відносин в епоху модернізації допомагає зрозуміти складність геополітичних трансформацій, особливості сучасної міжнародної політики, динаміку влади, яка формує глобальні взаємодії. Загалом історичні контексти, що посилюють структурну нерівність у міжнародній системі, дозволяють розкрити сутність асиметрії у відносинах між державами, зумовленої різними факторами, які впливають на нерівномірний розподіл ресурсів, влади та можливостей серед країн.

Мета дослідження полягає у визначенні динаміки асиметрії міжнародних відносин у другій половині ХІХ ст., виявленні її основних форм, чинників та впливу на формування світового політичного порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження науковців асиметрії міжнародних відносин в історичному контексті охоплюють широкий спектр теорій і підходів, а також різні аспекти, від історичного поступу до сучасних проявів, що допомагають краще зрозуміти, як різні за потенціалами держави взаємодіяли між собою у різні історичні епохи, як і чому деякі держави мали більший вплив на світовій арені, ніж інші і чому вони нав'язували асиметричні відносини слабкішим.

Асиметрія у міжнародних відносинах глибоко досліджена американським політологом Б. Уомаком, який є одним із провідних теоретиків у цій сфері дослідження. Науковець значну увагу приділив вивченню асиметричних відносин між великими і малими державами, особливо на прикладі відносин між Китаєм та його сусідами (Womack, 2006).

Його концепція асиметрії часто йде в розріз з поглядами реалістів, які зосереджуються на конкуренції та балансі сил, а не на тонкій динаміці відносин, яка може виникнути в асиметричних контекстах (Womack, 2016).

Вагомий внесок у розробку загальних і окремих аспектів досліджуваної теми зробили Д. Болдуїн, П. Ебрей, Дж. Гобсон, Е. Вільямс, Г. Блекер, Т. Бейкрофт, Г. Кларк, Т. Пакенхем, Е. Гобсбаум, П. Кеннеді, Д. Хауленд, Дж. Мілль, Дж. Галлагер, Р. Робінсон, М. Янсен, М. Ослін, К. Бейлі, П. Коен, Д. Стівенсон. Їх праці сприяють розумінню того, як нерівність впливала на формування політичного світоустрою, військово-політичних альянсів у ХІХ ст. Також науковці підкреслюють асиметрію влади між метрополією та колоніями, розмірковують про те, як держави використовують свою перевагу для контролю над іншими країнами, висвітлюють вузлові напрями політики великих держав, диспропорції влади та її вплив на дипломатію, конфлікти та розбудову колоніальних імперій. Дослідники концентрують увагу на балансі сил у Європі, появі нових центрів сили, економічних, військово-політичних та культурних факторах, які сприяли домінуванню європейських держав у модерний період.

Зокрема, Т. Пакенхем, детально описуючи поділ Африки між європейськими державами та підкреслюючи конкурентний і експлуататорський характер імперської експансії, ілюструє різку асиметрію влади та вплив колоніалізму на африканські суспільства (Pakenham, 1992).

Е. Вільямс досліджує економічні мотиви трансатлантичної торгівлі та її роль у розвитку капіталізму та підкреслює економічну асиметрію, експлуататорські відносини, що лежать в основі міжнародних структур влади (Williams, 1994).

У праці британського науковця П. Кеннеді простежуються не лише економічні та військові чинники, які вплинули на піднесення та занепад великих держав, а й пропонується розуміння циклічної природи асиметрії влади та її наслідки для міжнародних відносин (Kennedy, 1988).

Широкий аналіз імперської доби здійснив Е. Гобсбаум, який відзначив політичні, економічні та соціальні аспекти розбудови імперії та контекстуалізував міжнародні структури влади та асиметрії кінця XIX ст. (Hobsbawm, 1989).

Важливим для аналізу асиметрії міжнародних відносин є дослідження Д. Хауленда. Воно присвячене нерівноправним договорам, нав'язаних Заходом Японії, яка після революції Мейдзі змогла переглянути ці договори із західними державами, а потім нав'язати їх своїм слабшим сусідам, зокрема Китаю після Першої японсько-китайської війни (1894–1895) (Howland, 2016).

Отже, дослідники міжнародних відносин схильні концентрувати увагу на специфічних рисах асиметричних відносин, активно використовуючи політико-історичну складову.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні чимало сучасних теорій міжнародних відносин розглядають асиметрію міжнародних відносин через військову, економічну, політичну та культурну призму. Асиметрію можна небезпідставно розглядати як природну умову у міжнародних відносинах, яка виникає через різницю у силі, впливі та ресурсах між державами. Асиметричні відносини певною мірою можуть бути стабільними, якщо обидві сторони визнають та приймають різницю у своїх можливостях. Однак, асиметрія може призвести і до порушення такої стабільності і створити певні виклики, зокрема можливість зловживання з боку сильнішої держави або страх та недовіру зі сторони слабшої держави (Womack, 2016).

Тобто асиметрія влади, кількісних показників та впливу створює унікальну динаміку міжнародних відносин, де взаємодія між меншими та великими державами відображає нерівні можливості та взаємозалежність.

У другій половині XIX ст. активно відбувалася колоніальна експансія та піднесення імперіалізму, що створювало нерівні відносини між промислово розвиненими країнами та їхніми колоніями. Великі держави використовували свою економічну, військову та політичну міць для домінування над іншими націями. Вони свідомо поширювали ідеї нерівності, експлуатації та дисбалансу сил (Bauly, 2003).

Важливими аспектом для осмислення асиметрії у XIX ст. є російсько-турецькі відносини, які чітко відображали асиметрію сил і стратегічних цілей. У цей період спостерігається поступовий занепад Османської імперії та зростання ролі Російської імперії як домінуючої сили у Східній Європі та на Близькому Сході (Lieven, 2003). Османська імперія дотримуючись оборонної стратегії, прагнула насамперед зберегти свою територіальну цілісність перед лицем зовнішньої загрози, особливо з боку Росії, яка становила головну небезпеку для Порти і дотримувалась щодо неї наступальної стратегії.

Слабкість Османської імперії у XIX ст. виразно проявилась у російсько-турецьких війнах (1806–1812, 1828–1829, 1877–1878), які підкреслили асиметрію між двома імперіями. Значна перевага Росії у військовій, економічній, технологічній сферах призвела до численних поразок турків в російсько-турецьких війнах. Асиметрія сил між Росією і Османською імперією сприяла перемогам Росії у цих війнах і посиленню її впливу в регіоні, водночас послаблюючи позиції Османської імперії, яка продовжувала втрачати контроль над своїми територіями. Ці перемоги дозволили Росії нав'язати Порті низку важких угод (Бухарестський мирний договір 1812 р., Адріанопольський договір 1829 р., Сан-Стефанський мирний договір 1878 р., умови якого були значно урізані на Берлінському конгресі), що ще більше посилювало дисбаланс сил між сторонами. Проте поразка Росії у Кримській війні була обумовлена втручанням у цю війну Великої Британії, Франції на боці Османської імперії, що у цілому запобігло встановленню російського панування над Портою.

Османська імперія, зіткнувшись з хронічними фінансовими труднощами, дедалі більше залежала від європейських позик, що не могло не впливати на її здатність ефективно протистояти російському тиску. Залежність від Великої Британії та Франції обмежувала її суверенітет та послаблювала її геополітичні позиції, тоді як Росія, позбавлена цього тягаря, проводила агресивну політику, яка обмежувалась лише балансом сил між європейськими державами. До того ж Російська імперія, зображуючи себе захисником православних християн, що проживали на території Османської імперії, активно втручалась у її внутрішні справи, що давало Росії певний важіль впливу на Порту (Kennedy, 1988).

Тож у другій половині XIX ст. асиметрією були позначені відносини Османської імперії не лише з Росією, а й з Великою Британією та Францією. Зокрема, Берлінський трактат 1878 р. дозволив провідним європейським державам здійснювати контроль над частинами імперії, що засвідчило занепад могутності османів і посилення впливу європейських держав. Загалом всі ці фактори сприяли встановленню асиметричних відносин між Російською та Османською імперіями, що створило атмосферу постійної напруги, ворожнечі та недовіри між ними.

Наприкінці XIX ст. Росія продовжувала позиціонувати себе як захисника слов'янських народів на Балканах, зокрема Сербії, яка значною мірою залежала від дипломатичної та військової підтримки Російської імперії у своїй боротьбі проти Османської імперії, а згодом і Австро-Угорщини. Ця залежність Сербії від підтримки Росії створювала асиметричні відносини, що обмежувало її зовнішньополітичні дії та робило її вразливою перед більш могутніми державами (Lieven, 2003).

Жорсткою реальністю в епоху «європейського концерту» була безмежна асиметрія у відносинах між метрополіями і колоніями. Британська імперія, розширюючи межі своїх колоніальних володінь в Африці та Азії, встановлювала жорсткі асиметричні відносини з підпорядкованими політичними одиницями, які були фактично позбавлені будь-якої автономії. Велика Британія використовувала свої переважаючі військово-морські та військові технології, щоб змусити слабші держави укладати нерівні договори. Ця тактика, яку часто називають «дипломатією канонерок», була особливо поширена в Східній Азії та на Близькому Сході (Mill, 2010).

Важливе значення для Британської імперії мав Єгипет. Британське втручання у внутрішні справи Єгипту у 1882 році, фактично перетворило його на протекторат Великої Британії (період британського правління (1882–1914) часто називають «прихованим протекторатом»), хоча він залишався автономною провінцією Османської імперії. Це створило асиметричні відносини, коли Велика Британія контролювала військову, економічну сфери та зовнішню політику Єгипту, дозволяючи йому зберігати формальну незалежність. Цей альянс служив насамперед британським інтересам, зокрема в забезпеченні контролю над Суецьким каналом, який був життєво важливим для британських імперських торгових шляхів (Gallagher and Robinson, 1953).

Аналогічним шляхом формувалась асиметрія у відносинах між Французькою імперією та підлеглими територіями в Африці та Південно-Східній Азії. Франція, позбавляючи самоврядування колоній, встановлювала безмежне політичне та економічне панування. Економіка підкорених держав в основному орієнтувалась на потреби ринків держави-метрополії. Принципова нерівноправність, асиметрія відносин між метрополією і колонією згодом несприятливо вплинули на процес становлення державності в колоніях. Тож асиметрія стала визначальною і невід'ємною рисою відносин між катастрофічно нерівними сторонами.

Символом асиметричних відносин наприкінці XIX ст. були франко-туніські відносини, динаміка розвитку яких еволюціонувала від взаємної торгівлі та дипломатичної взаємодії до колоніальних відносин, кульмінацією яких стало встановлення французького протекторату у 1881 р., який сприяв зміцненню впливу Франції в Середземномор'ї.

Згідно з Бардоським договором (12 травня 1881 р.) Туніс став протекторатом Франції, зберігаючи номінальну автономію, але його зовнішню політику, військові та економічні справи контролювала Франція. Це означало формалізацію асиметричних відносин, створення залежних, підпорядкованих відносин, які значною мірою сприяли інтересам Франції.

Наприкінці XIX ст. провідні європейські держави розділили майже весь африканський континент на колонії, ігноруючи існуючі етнічні кордони, мовні, культурні ознаки. Бер-

лінська конференція (1884–1885), яка мала на меті врегулювати європейську колонізацію та торгівлю в Африці, підкреслила значну асиметрію влади, впливу та інтересів між європейськими державами та між ними та Африкою. Африканські представники не були присутні на конференції і не могли впливати на прийняття рішень, відстоювати свої інтереси, що відображало вражаючу асиметричну динаміку влади між європейськими країнами і Африкою (Said, 1978).

Що характерно, на конференції європейські держави також не були в рівних умовах. Велика Британія, Франція, Німеччина мали більший вплив на конференції при обговоренні спірних питань порівняно з меншими державами (Португалія, Бельгія). Берлінська конференція відображала існуючу асиметрію влади в Європі, де наймогутніші країни диктували умови колонізації та торгівлі в Африці.

У довгостроковій перспективі асиметрія влади між імперіями та колонізованими державами сприяла політичній нестабільності, економічній відсталості, зубожінню народних мас та появі націоналістичних рухів у XX столітті (Mill, 2010). Також важливо зазначити, що значний економічний розрив між різними країнами створила промислова революція, яка посилювала економічну асиметрію. Промислово розвинені держави – США, Велика Британія, Німеччина та Франція мали передові технології, виробничі потужності та сильну економіку, що дозволило їм домінувати на світовому ринку та нав'язувати нерівні торговельні угоди. Водночас, менш розвинені країни, такі як Італія, Іспанія та країни Східної Європи, відставали в економічному розвитку, що призводило до нерівності у світовій торгівлі.

Загалом кінець XIX ст. також був відзначений асиметрією і в самій Європі, де великі держави мали різні рівні політичного впливу та стабільності, вели перманентну боротьбу за домінування і у відносинах з малими країнами не дотримувались рівноправності. Об'єднання Німеччини та зростання її геополітичної ролі порушило європейський баланс сил, що призвело до появи нових альянсів та суперництва між імперіями, зокрема між Великою Британією, Німеччиною та Францією. Тож асиметрія в міжнародних відносинах сприяла зростанню напруженості в Європі і в кінцевому підсумку стала однією з передумов Першої світової війни (Stevenson, 1997).

Асиметричний формат відносин формувався не лише між європейськими країнами та між ними та їх колоніальними володіннями, а й був помітний і в Західній півкулі, де між США і країнами Латинської Америки закладались основи асиметричної взаємодії. Доктрина Монро (1823) та іспано-американська війна 1898 р. дали змогу США розширити свій вплив та зміцнити своє домінування в Західній півкулі. Володіючи величезним потенціалом, Сполучені Штати впевнено вибудовували асиметричну конструкцію міжнародної взаємодії з країнами Нового світу, сподіваючись похитнути монополію на владу провідних європейських держав.

Зокрема, Доктрина Монро, яка вперше окреслила готовність США зміцнити своє панівне становище у Західній півкулі, стала не лише інструментом впливу США в цій частині світу, а й першим свідченням асиметричних відносин між Сполученими Штатами та Латинською Америкою.

США, позиціонуючи себе як домінуючу силу в регіоні, дедалі активніше втручалися у справи Латинської Америки протягом XIX ст., впливаючи на економічні та політичні події. Асиметрія потенціалів між США та їхніми південними сусідами стала фундаментом нерівності у їхніх відносинах, що сприяло зростанню залежності латиноамериканських країн від Вашингтона. Асиметрія визначала відносини США з країнами Латинської Америки та сприяла поступовому нарощуванню їх присутності в регіоні, часто представленої як захист їхніх інтересів від європейських або внутрішніх загроз (Bayly, 2003; Clark, 2014).

Загалом Сполучені Штати як і інші світові впливові потуги нав'язували своє політичне, економічне та культурне бачення слабкішим державам і націям, зміцнюючи своє панування у Латинській Америці.

Існувала асиметрична динаміка влади і на величезних просторах Азії, де почала зростати політична і економічна роль Японії. Промислова та військова потужність Японії в поєднанні з її агресивною стратегією та активною дипломатією надали їй можливість стати впливовою силою в регіоні.

У другій половині XIX ст. Японія здійснила різкий перехід від відносно ізольованої феодалної держави до впливового центра сили. Через асиметрію у відносинах із західними країнами Японія спочатку була вразливою, зазнаючи тиску західного імперіалізму, але наприкінці століття Японії завдяки власній модернізації та імперській політиці вдалось вивести ці відносини на рівень симетричних (Jansen, 2002).

Проте до реставрації Мейдзі (1868) Японія змушена була підписати Канагавський договір 1854 р., який був першим із низки нерівних договорів та ознакою асиметричних відносин. Японія також підписала нерівноправні договори крім із США, ще з Великою Британією, Францією та Росією, надавши їм екстериторіальні права і низькі тарифи на імпортовані товари. Тобто Японія ще не володіла тоді достатнім потенціалом, щоб вести переговори на рівних із впливовими потугами і змушена була поступитися значними економічними та правовими привілеями західним державам (Auslin, 2006).

Асиметрія у відносинах, пов'язана з нерівними договорами, нав'язаних Японії західними державами, сприяли внутрішнім заворушенням у Японії. Падіння сьогунату Токугава та реставрація Мейдзі ознаменували поворотний момент у зовнішніх відносинах Японії та зміну балансу сил.

За уряду Мейдзі Японія здійснила військову, економічну модернізацію, перейняла західну банківську практику, реформувала свою правову систему, що у цілому відображало рішучість Японії стати достатньо могутньою державою, щоб протистояти іноземному домінуванню. Успішна модернізація Японії дозволила їй переглянути нерівноправні договори і подолати асиметрію у відносинах із Заходом. Згодом кульмінацією історичного розвитку Японії стало її становлення як імперської держави. Перемога Японії у китайсько-японській війні (1894–1895) засвідчила реалізацію її імперських амбіцій та посилила її авторитет на міжнародній арені. До того ж підписання Сімоносекського мирного договору (1895) стало свідченням нав'язування Японією сусідній державі асиметричних умов (Howland, 2016). Тож Японія на зламі століть активно реалізовувала власні імперські амбіції, встановлюючи асиметричні відносини з іншими державами Східної Азії.

Загалом у Східній Азії у XIX ст. асиметрія була найбільш помітною у формі нерівноправних угод, нав'язаних Китаю та Японії. Нерівноправні договори насамперед були результатом військових поразок і дипломатичного тиску з боку західних держав і Японії, що призводило до значних територіальних, економічних і політичних поступок з боку Китаю.

Суттєву асиметрію між імперією Цін та промислово розвиненими західними державами виявили Опіумні війни (1839–1842, 1856–1860). Китай, ослаблений внутрішніми суперечностями та зовнішнім тиском, змушений був підписати низку принизливих договорів після Опіумних воєн з Великою Британією та іншими західними державами, які передавали іноземцям контроль над ключовими портами, надавали їм екстериторіальні права і накладали великі контрибуції на Китай (Chung, 2000).

Асиметричні договори ознаменували для Китаю період «напівколоніального» статусу, оскільки він не був повністю колонізований, але перебував під сильним контролем і впливом іноземних держав до початку XX ст. Китай, відчуваючи свою слабкість, змушений був йти на чималі поступки, щоб зберегти видимість автономії, будучи ґрунтовно підпорядкованим сильнішій владі.

Нерівноправні договори, нав'язані Китаю впливовими державами, є класичним прикладом асиметрії в міжнародних відносинах, що відображає значний дисбаланс у силі та взаємних зобов'язаннях. Ці договори підкреслювали, особливо в епоху імперіалізму, глибоку асиметрію, яка надавала перевагу найсильнішим і маргіналізувала слабких. До того ж нерівні договори були інструментом імперіалізму, який формалізував та інституціоналізував асиметричні відносини у Східній Азії протягом XIX та початку XX століть (Cohen, 2003).

Отже, прояви асиметрії у модерний період заклали потужний фундамент для багатьох конфліктів і дисбалансів у міжнародних відносинах, спадщина якої буде помітна і у наступному столітті. Саме тоді асиметрія міжнародних відносин була наслідком колоніальної експансії, військової, економічної та технологічної нерівності, а також домінування великих держав на світовій арені.

Висновки. Отже, асиметрія міжнародних відносин у другій половині XIX ст. заклала потужну основу для стійкої глобальної нерівності. Вона була результатом епохи імперіалізму та колоніалізму, де великі держави використовували свою військову, економічну та політичну перевагу для встановлення свого панування над слабкішими країнами. Асиметрія сил дозволяла великим державам закріплювати свою гегемонію на міжнародній арені, створюючи нерівноправні умови в міждержавних відносинах.

Асиметрія міжнародних відносин в зазначений період докорінно змінила геополітичний ландшафт не лише Європи а й усього світу, встановивши моделі домінування та залежності, які й сьогодні продовжують впливати на динаміку світової політики. Визнання та розуміння феномену асиметрії міжнародних взаємодій в історичному розрізі має важливе значення для розбудови більш справедливого, збалансованого міжнародного порядку та вирішення сучасних викликів.

Загалом міжнародні відносини у модерний період, пронизані асиметрією, представляли собою складну мережу політичних, військових і економічних взаємодій між державами різних за силою і впливом.

Асиметрія в міжнародних відносинах у другій половині XIX ст., значною мірою була обумовлена низкою факторів. Ключовими факторами, які спричинили нерівність сил між державами були колоніалізм, промислова революція, військова перевага, економічна нерівність. Ці фактори створювали значну асиметрію в міжнародних відносинах, яка мала потужний вплив на світову політику та економіку, сприяючи виникненню конфронтацій та колоніальних війн, які визначали хід світової історії в XIX ст.

Європейські держави, економічно та політично більш розвинені, підкорювали слабкіші держави, які знаходились на нижчому щаблі розвитку. Вони проводили політику поневолення і експлуатації за допомогою військового, політичного та економічного примусу слабозвинених країн. Експлуатація ресурсів колоній збагатила імперські держави та зміцнила їх панування на світовій арені. Колоніалізм свідчив про значну асиметрію та дисбаланс сил між державами-колонізаторами та колонізованими регіонами.

Промислова революція, призвела до значного технологічного та економічного прогресу в європейських країнах та США та посилила економічну асиметрію між ними та економічно відсталими країнами. Промислово розвинені держави мали значну перевагу в торговельній та фінансовій сферах, що свідчило про економічну нерівність. Позики та борги ще більше зміцнювали асиметричні відносини, оскільки слабші країни часто були змушені укладати невигідні економічні угоди з сильнішими державами.

Військові технології, що розвивалися у XIX ст., надавали країнам, які володіли ними, величезну перевагу у війнах і конфліктах. Це спричинило зростання нерівності в силі між великими імперіями та менш розвиненими країнами. Провідні європейські держави, діючи в межах концепції «європейського концерту», заклали основи дипломатичної асиметрії, коли великі держави визначали вектор міжнародної політики, нав'язували нерівноправні договори, тоді як менші держави мали украй обмежені можливості впливати на міжнародні справи і відстоювати свої національні інтереси.

Асиметрія створила умови, за яких могутні держави могли встановлювати свій контроль над слабкими політичними одиницями, підтримувати своє домінування у міжнародних відносинах, просуваючи свої інтереси та підтримуючи глобальний порядок, вигідний для них.

Література

- Auslin, M. (2006). *Negotiating with Imperialism: The Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy*. Harvard University Press. 276 p.
- Bayly, C. (2003). *The Birth of the Modern World, 1780–1914* Wiley-Blackwell. 576 p.
- Chung-Yueh Hsü, I. (2000). *The Rise of Modern China*. Oxford University Press. 1052 p.
- Clark, C. (2014). *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*. Harper Perennial. 736 p.
- Cohen, P. (2003). *China Unbound: Evolving Perspectives on the Chinese Past*. London and New York: Routledge/Curzon. 240 p. DOI: 10.4324/9780203403297
- Gallagher, J. and Robinson, R. (1953). The Imperialism of Free Trade. *The Economic History Review New Series*, Vol. 6, No. 1, 1–15.

- Hobsbawm, E. (1989). *The Age of Empire: 1875–1914*. Vintage. 404 p.
- Howland, D. (2016). *International Law and Japanese Sovereignty: The Emerging Global Order in the 19th Century*. Springer. 243 p.
- Jansen, M. (2002). *The Making of Modern Japan*. Belknap Press. 936 p.
- Kennedy, P. (1988). *The Rise and Fall of the Great Powers*. Harper Collins. URL: <https://cheirif.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/08/paul-kennedy-the-rise-and-fall-of-the-great-powers-19891.pdf>
- Lieven, D. (2003). *Empire: The Russian Empire and Its Rivals*. Pimlico. 486 p.
- Mill, J. S. (2010). *Considerations on Representative Government*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511783128>. P.320–347.
- Pakenham T. (1992). *The Scramble for Africa: White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912*. Avon Books. 738 p.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books. 378 p.
- Stevenson, D. (1997). Militarization and Diplomacy in Europe before 1914. *International Security*, Vol. 22, 125–161. URL: <https://doi.org/10.1162/isec.22.1.125>
- Williams, E. (1994). *Capitalism and Slavery Paperback*. The University of North Carolina Press. 307 p.
- Womack, B. (2006). *China and Vietnam: The Politics of Asymmetry*. New York: Cambridge University Press. 281 p.
- Womack, B. (2016). *Asymmetry and International Relationships*. New York: Cambridge University Press. 220 p.

Анотація

Дереви́яно І. П. Динаміка асиметрії міжнародних відносин у другій половині XIX ст. – Стаття.

У статті розкривається широкий спектр аспектів асиметрії міжнародних відносин у другій половині XIX ст. Уявлення про асиметричні відносини формують сучасні теорії міжнародних відносин, які розглядають асиметрію міжнародних взаємодій через військову, економічну, політичну та культурну призму. У цей період жорсткою реальністю була безмежна асиметрія у відносинах між метрополіями і колоніями. У довгостроковій перспективі асиметрія влади між імперіями та колонізованими державами сприяла політичній нестабільності, економічній відсталості та появі націоналістичних рухів у XX столітті.

Значний економічний розрив між різними країнами створила промислова революція, яка посилила економічну асиметрію. Промислово розвинені держави – США, Велика Британія, Німеччина та Франція мали передові технології, виробничі потужності та сильну економіку, що дозволило їм домінувати на світовому ринку та нав'язувати нерівні торговельні угоди.

Асиметрія спостерігалась і в самій Європі, де великі держави мали різні рівні політичного впливу та стабільності, вели перманентну боротьбу за домінування і у відносинах з малими країнами не дотримувались рівноправності. Об'єднання Німеччини та зростання її геополітичної ролі порушило європейський баланс сил, що призвело до появи нових альянсів та суперництва між імперіями.

Асиметричний формат відносин формувався не лише між європейськими країнами та між ними та їх колоніальними володіннями, а й був помітний і в Західній півкулі, де між США і країнами Латинської Америки закладались основи асиметричної взаємодії. У Східній Азії у XIX ст. асиметрія була найбільш помітною у формі нерівноправних угод, нав'язаних Китаю та Японії. Ключовими факторами, які спричинили нерівність сил між державами були колоніалізм, промислова революція, військова перевага, економічна нерівність. Ці фактори створювали значну асиметрію в міжнародних відносинах, яка мала потужний вплив на світову політику та економіку, сприяючи виникненню конфронтацій та колоніальних війн, які визначали хід світової історії в XIX ст.

Ключові слова: асиметрія міжнародних відносин, асиметричні відносини, США, Велика Британія, Франція.

Summary

Derevianko I. P. Dynamics of the asymmetry of international relations in the second half of the 19th century. – Article.

The article reveals a wide range of aspects of the asymmetry of international relations in the second half of the 19th century. Ideas about asymmetric relations form modern theories of international relations, which consider the asymmetry of international interactions through a military, economic, political and cultural prism. In this period, the harsh reality was the boundless asymmetry in the relations between the metropolises and the colonies. In the long run, the asymmetry of power between empires and colonized states contributed to political instability, economic backwardness, and the emergence of nationalist movements in the 20th century.

A significant economic gap between different countries was created by the industrial revolution, which increased economic asymmetry. The industrialized nations of the United States, Great Britain, Germany, and

France had advanced technology, strong manufacturing capacities, and strong economies that allowed them to dominate the world market and impose unequal trade agreements.

Asymmetry was also observed in Europe itself, where large powers had different levels of political influence and stability, waged a permanent struggle for dominance and did not observe equality in relations with small countries. The unification of Germany and the growth of its geopolitical role disturbed the European balance of power, which led to the emergence of new alliances and rivalries between empires.

The asymmetric format of relations was formed not only between European countries and between them and their colonial possessions, but was also noticeable in the Western Hemisphere, where the foundations of asymmetric interaction were laid between the USA and the countries of Latin America. In East Asia in the XIX century. the asymmetry was most visible in the form of unequal agreements imposed on China and Japan. The key factors that caused the inequality of power between states were colonialism, the industrial revolution, military superiority, and economic inequality. These factors created a significant asymmetry in international relations, which had a powerful impact on world politics and economics, contributing to the emergence of confrontations and colonial wars that determined the course of world history in the 19th century.

Key words: asymmetry of international relations, asymmetric relations, USA, Great Britain, France.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025